

Dory Sontheimer

LES SET CAIXES

7^a
edició

Angle Editorial

LES SET CAIXES

EL FIL D'ARIADNA
77

La redacció d'aquest llibre ha anat avançant juntament amb el projecte «Perseguits i salvats. La fugida de refugiats jueus i aliats durant la Segona Guerra Mundial a través dels Pirineus», impulsat per la Diputació de Barcelona i finançat per la Unió Europea, en el marc del programa «Europa amb els ciutadans». La seva autora, Dory Sontheimer, ha estat protagonista i testimoni principal del projecte. www.perseguits.cat

**PERSEGUITS
I SALVATS**

Diputació
Barcelona

Europa con
los Ciudadanos

Títol original: *Las siete cajas*

© 2014 Dory Sontheimer

© 2014 Circe Ediciones SLU

© per les imatges de l'interior i de coberta,
arxiu particular Dory Sontheimer,

© 2014 Aurèlia Manils, per la traducció

© 9 Grup Editorial, per l'edició

Angle Editorial

Mallorca, 314, 1r 2a B

08037 Barcelona

T. 93 363 08 23

www.angleeditorial.com

angle@angleeditorial.com

Primera edició: novembre de 2014

Setena edició: octubre de 2021

ISBN: 978-84-16139-26-2

DL B 24487-2014

Imprès a Romanyà Valls, SA

No és permesa la reproducció total o parcial d'aquest llibre,
ni la seva incorporació a un sistema informàtic,
ni la seva transmissió en cap forma ni per cap mitjà,
sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per gravació o altres mètodes,
sense el permís previ i per escrit dels titulars del copyright.

Dory Sontheimer

LES SET CAIXES

*El dedico als meus fills i als meus néts. Perquè
puguin ensenyar als seus descendents, amb orgull,
l'origen dels seus avantpassats i la capacitat de
superació que van tenir.*

*I al meu marit, per l'ànim, la paciència i la força
que m'ha donat per poder explicar aquesta història.*

Qui ha patit algun mal el pot oblidar; qui l'ha causat, mai.

H. MARET

Primer van agafar els comunistes, i jo no vaig dir res perquè no era comunista. Després es van endur els jueus, i jo no vaig dir res perquè no era jueu. Després, van venir a buscar els obrers; no vaig dir res, perquè jo no era obrer ni sindicalista. Més tard es van ficar amb els catòlics, i no vaig dir res perquè jo no era catòlic.

I quan, finalment, em van agafar a mi, ja no quedava ningú per protestar.

Martin NIEMÖLLER

(atribuïda sovint a Bertolt Brecht)

Índex

Nota de l'autora	13
Quan l'Holocaust ens esclata a la cara	15
Homenatge	23
CAIXA U	
La meva menorà. 1929-1937	31
CAIXA DOS	
La meva menorà. 1938-1939	65
CAIXA TRES	
La meva menorà. 1940	105
CAIXA QUATRE	
La meva menorà. 1941	139
CAIXA CINC	
La meva menorà 1942	161
CAIXA SIS	
La meva menorà. 1943-1960	197
CAIXA SET	
La meva menorà. 2010-?	219
Arbres genealògics	235
Protagonistes	241
Epíleg	299
Agraïments	301

Nota de l'autora

Al llibre s'alternen dues narracions:

«La meva menorà», en què miro de reconstruir el passat a partir del contingut de les cartes dels meus familiars i les meves indagacions posteriors.

La de les cartes mateixes, acompanyades dels decrets més significatius de cada període —tal com els vaig trobar dins les «caixes»—, que ajuden a contextualitzar i a entendre millor el contingut de cada missiva.

QUAN L'HOLOCAUST ENS ESCLATA A LA CARA

Era un matí molt assolellat de Sant Jordi. Animat per la diada festiva de la rosa i el llibre, era a Barcelona signant exemplars del treball que acabava de publicar sobre l'Holocaust i comentava el tema amb els lectors potencials que s'acostaven a la meua taula. Entre aquests, una senyora guapa, amable, educada i somrient. Li vaig dedicar el llibre, «Per a Dory», em va demanar, i mentre escrivia uns mots em va dir: «Quan tinguis un moment, et voldria explicar una història sobre el tema que tractes en el teu llibre. Ja veuràs com et sorprèn». Només per correspondre a la seva cortesia —ho admeto— li vaig contestar que estaria encantat d'escoltar el que em volgués explicar. He de confessar, però, que si hi ha una constant en el periodisme és la de la persona que t'assegura que t'explicarà una cosa important que serà portada del teu diari i després resulta que la seva «gran història» es dilueix com un terròs de sucre.

Devia ser una mica més tard de les dues i m'estava prenent un refresc. Dory se'm va tornar a acostar. T'aniria bé que en parléssim ara un moment? És clar, és clar. T'escolto, vaig dir, encara desconfiat. Vaig saludar el seu marit. Ens vam asseure entre sol i ombra.

«Mira —va començar—, és que he trobat unes caixes als dalt d'un armari de casa de la meua mare, ja morta, que

contenen la història de la meva família i, pel que he pogut esbrinar fins ara, em sembla que els meus avis i altres parents van morir als camps d'extermini. Sóc d'origen jueu. No sabia res de tot això fins que vaig trobar aquestes caixes.» Sé que vaig obrir uns ulls com unes taronges. «Em dius que has trobat la teva pròpia història dins unes caixes i que tot això que estàs descobrint ho desconeixes!», vaig exclamar en veu baixa, desconcertat i interessat de debò, però mirant de no cridar l'atenció. «Sí. Els meus pares eren jueus i jo sóc catòlica, i fins fa poc no sabia res del drama de la meva família, que ara em proposo investigar —va respondre Dory—. Tinc fotografies, centenars de cartes i documents que expliquen una història duríssima que jo no coneixia», va afegir. Allò que m'explicava em semblava extraordinari. M'ho vaig fer repetir. Sembla una novel·la o una pel·lícula, vaig pensar, però crec que no em vaig atrevir a dir-l'hi, tot i que més endavant, amb el temps, vam saber que tots dos havíem tingut la mateixa impressió en algun moment.

Ho vaig trobar sorprenent i emocionant. Costava fins i tot d'imaginar, encara que el meu jo periodista va començar a concebre un gran reportatge. L'hi vaig comentar i Dory em va contestar que si aconseguia reconstruir el passat voldria escriure un llibre ella mateixa, «tot i que no sé com fer-ho», em va confessar.

I d'aquesta manera vaig saber, de primera mà, que els pares de Dory Sontheimer li havien deixat un llegat de pistes per reconstruir la impressionant narració que conté aquest llibre que aquell Sant Jordi era un somni davant un refresc i que avui és una realitat. Des d'aquell dia, Dory em va permetre seguir molt de prop les seves investigacions i les seves emocions —per cert, també vaig escriure el reportatge—,

cosa que potser em duu a subratllar obvietats. Així, per exemple, cal entendre i no perdre de vista en cap moment que el que estem llegint no és una novel·la ni és fruit d'una fèrtil imaginació. Les paraules que trobareu després d'aquest pròleg descriuen un drama real, espantós, que arrenca directament de l'Holocaust i que ens atrapa de ple, a tots, ja al segle XXI. Per això és imprescindible llegir aquesta obra amb respecte. Hi ha molt d'amor, en aquest llibre, que mereix grans dosis de deferència.

Qui només hagi conegut de manera superficial el que van representar el nazisme i la seva «solució final» potser no sabrà veure d'entrada tot l'horror i el mal absolut que aquest relat emmarca, mentre traspua els sentiments d'amor profund que van conduir a emmagatzemar set caixes plenes de passatges infernals d'unes vides marcades per l'infortuni d'haver coincidit amb el pitjor genocidi de la història. El pitjor, sens dubte, perquè el van cometre persones suposadament civilitzades, educades, cultes, refinades i llegides. Persones que van justificar el més injustificable aprovant en el seu parlament unes lleis contra natura amb l'única intenció de legalitzar els seus crims i deshumanitzar un col·lectiu al qual van desposseir de tot, menys de la dignitat, com a pas previ a l'extermini industrialitzat.

Els pares de Dory van fer malabarismes impensables per protegir la vida dels seus fills, i la seva estimació i fortalesa d'esperit els va impulsar a rescatar a la seva manera la memòria d'una família que el nazisme havia volgut eliminar. I Dory ha heretat aquesta força i aquest valor i li han servit per explicar una història, la seva, que val la pena que sigui recordada per evitar que es repeteixin les circumstàncies que la van propiciar.

Aquest relat té molt de mèrit. Dory no solament va haver

de superar o tolerar els fets que s'exposen aquí, sinó que a més no era escriptora ni historiadora (ara ja ho és), però no va perdre la perspectiva del que tenia entre mans. Proveu de posar-vos un moment en la pell d'uns joves perseguits de mort que van haver de canviar de religió, d'identitat i de passat per salvar la seva vida i la dels seus fills, però que no van poder protegir la dels seus pares, que van acabar en un camp d'extermini. I després, imagineu-vos el dia en què van decidir desar les caixes amb l'esperança que algú les recuperés i reconstruís la memòria d'una família destrossada pel nazisme. Imagineu-vos què ha representat per a Dory descobrir a trossos l'espant que va envoltar la seva família. Imagineu-vos-ho, i si no us emocioneu és que no sou d'aquest món.

No he de desvelar, ni ho vull fer, la història de Dory. Ara, potser per deformació professional, com a periodista que ha investigat la relació de l'Espanya de Franco amb els jueus perseguits pel nazisme, no em puc estar de cridar l'atenció sobre el deplorable comportament del cònsol d'Espanya a Marsella, Valentín Vía Ventalló. Aquest home encarna la norma espanyola pronazi fins al punt que va oblidar la seva condició humana i va enviar Lina i Eduard, els avis de Dory, a la mort. La notícia del seu extermini va arribar a Espanya en forma d'una anotació subtil i cruel en el sobre d'una missiva enviada pels pares de Dory als seus avis, reclosos en un camp de concentració francès. Hi deia: «Carta retornada per trasllat dels destinataris».

El contrast entre el cònsol marsellès i persones bones com Romero Radigales, Julio Palencia, Ángel Sanz Briz, Giorgio Perlasca, Miguel Giner i altres diplomàtics i funcionaris espanyols que es van jugar la vida desobeint les ordres de Franco per salvar altres persones és sideral. Ells,

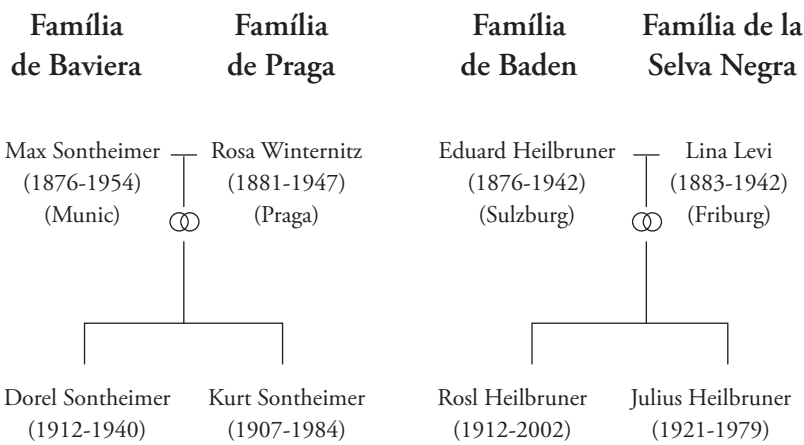
però, són l'excepció de la regla antisemita i inhumana, i van topar amb la hipocresia d'un règim espanyol que, presumint de caritat cristina, va produir tipus com aquell cònsol marsellès. Que diferent hauria estat tot si els avis de Dory haguessin tractat amb algú com Julio Palencia, l'ambaixador d'Espanya a Sofia...

Malgrat tot, som a l'abril del 2014 i a les escoles i les universitats espanyoles encara no s'estudia obligatòriament cap assignatura que es digui Shoah o Holocaust i en què s'ensenyi a analitzar per què una societat extraordinàriament avançada i culta com l'alemanya del començament del segle xx va poder legalitzar i justificar jurídicament i «científicament» l'extinció d'un col·lectiu humà. A les nostres escoles no es parla de com uns magnífics enginyers i arquitectes nazis van desenvolupar el sistema més efectiu i més econòmic per matar humans de manera industrial. A Espanya no és de coneixement general què va ser la «solució final», i encara menys que va anar precedida d'una deshumanització inèdita fins aleshores que va passar per obligar a inscriure tots els jueus amb el mateix nom (Israel i Sara), amb la consegüent pèrdua d'identitat que comporta una mesura com aquesta, a marcar la roba amb una estrella de David, a prohibir als advocats, metges i altres professionals l'exercici lliure de la seva activitat i, finalment —abans de matar-los—, a robar-los tots els béns, les fàbriques o els modestos comerços o negocis que tinguessin, en un procés d'*arianització* que alguns ignorants es permeten el luxe de banalitzar. Llàstima que el coneixement d'aquests fets no formi part essencial de la nostra educació i la nostra formació com a persones! Tal com estem ara, són fàcils l'oblit, la ignorància o l'ús del terme *nazi* de manera banal i gratuïta. I mentre oblidem o mirem cap a una

altra banda, la veritat i la història ens atrapen inexorablement en forma de cruel memòria desada dins set caixes als dalts de l'habitació de soltera de Dory Sontheimer.

Eduardo Martín de Pozuelo Dauner
Barcelona, abril del 2014

ARBRE DE LES FAMÍLIES

HOMENATGE

Davant els meus ulls, el mar.

A les meves orelles, música: l'*andante* de la Simfonia número 41, *Júpiter*, de Wolfgang Amadeus Mozart.

Vaig néixer a Barcelona. Els porus de la meua pell transpiren Mediterrani. Em van educar com a catòlica i sóc descendent d'una família alemanya jueva. Aquesta sóc jo. Una combinació estranya. Estimo la meua terra mediterrània i, malgrat la història, també aquell país que un dia va repudiar la meua família.

Sobre l'escriptori de caoba que el meu avi va poder salvar, una documentació aclaparadora. M'han calgut anys per digerir-la i un temps molt llarg per transcriure-la. Ha despertat dins meu una infinitat de sentiments: sorpresa, tristesa, dolor, ràbia i, sobretot, una profunda admiració pels supervivents.

El 7 d'octubre del 2002 va ser un dia gris. No sé si era el cel o la meua ànima el que estava ombriu. Acabàvem d'enterrar la meua mare després d'una llarga malaltia, durant la qual va oblidar el castellà i només s'expressava en alemany. En els seus desordres mentals, alguna vegada m'havia cridat: «Ara ve la Gestapo i se'ns endurà!». Pensant que eren pertorbacions de la seva raó, jo mirava de calmar-la. Però aquella frase m'havia quedat gravada i intuïa que devia haver patit algun drama personal important.

Al cap d'uns dies, a casa seva, recollint les seves coses, els vestits, els papers, les seves vivències —en poques paraules, desmuntant la seva vida—, van aparèixer set caixes als dalt de la meva habitació de soltera. Tancades i perfectament arrengraderades com soldats, semblava que esperessin l'ordre de comandament per posar-se en marxa. Estaven numerades i retolades. Hi vaig reconèixer la lletra del meu pare, una persona a la qual no he deixat de trobar a faltar des que va morir el 1984. Vaig intuir que els documents que contien aquelles caixes devien ser importants, però no m'imaginava, ni remotament, fins a quin punt m'arribarien a turmentar l'ànima.

Recordo que, quan vaig fer divuit anys, els meus pares em van explicar amb molt de sigil que teníem arrels jueves. En aquell moment no vaig entendre tanta precaució. Ara que conec la història, l'entenc. Només sé que vaig pensar: «Encara sort que no érem nazis». Durant la meva infantesa, quan havia preguntat per la família, sempre havia rebut la mateixa resposta: «Tots van morir durant la guerra. De la família només quedem nosaltres». I la conversa canviava de tema ràpidament.

Set dies va trigar Déu a crear el món i set braços té el canelobre, símbol del judaisme, anomenat «menorà». Representen els set dies de la setmana, dels quals el sàbat —el braç central— és el que evoca l'esperit de Jahvè, l'esperit de Déu; els altres signifiquen coses tan boniques com el coneixement, el consell, la saviesa, la intel·ligència, el poder i el temor. En el meu cas, jo he creat la meva pròpia menorà amb les caixes que vaig trobar: curiositat, intriga, recerca de la veritat, fe, amor, llibertat i —el braç central— homenatge.

No m'hauria imaginat mai que en aquestes set caixes hi trobaria, íntegra, la crònica de la meva família. Per mi eren

noms pràcticament anònims, perquè no els vaig poder conèixer, malgrat que es tracta de persones molt properes, tant com els meus propis avis. Documents, fotografies, cartes... un passat amagat durant anys, de cop davant els meus ulls, a les meves mans.

Documents que en un primer moment no tenien cap sentit. Un munt de cartes oficials, requeriments, escriptures, passaports... tot desat escrupolosament com a testimoni de l'horror. Aquests, els documents, em van ensenyar que els papers oficials, amb la seva fredor aparent, també poden ser portadors d'una gran càrrega emocional, i també em van obligar a plantejar-me interrogants i a cercar algú que me'ls resolgués. Em van dur a voler entendre el perquè. I ho vaig aconseguir, en part. Potser és per aquest motiu que els havien conservat, els meus avis? Els meus pares? Esperant que algú —jo— n'entengués el sentit al cap de tants anys?

Fotografies. D'alguns familiars, moltes. D'altres, només una, i d'algun més, cap. Imatges que són testimoni de la felicitat anterior a l'Holocaust, imatges misterioses que també em parlen en clau, imatges del després, de la «normalitat» del després, si és que això era possible.

I, sobretot, cartes, centenars de cartes, milers de paraules rebudes des de diferents països, amb infinitat de noms que no significaven res per a mi. Còpies de les cartes enviades, cartes retornades al remitent, telegrams, postals... cartes, cartes, cartes...

«M'han traslladat a un castell... M'hi enduré només el més necessari... Tots estem bé... [o] M'he jubilat... Ja no tinc el gabinet professional [o l'empresa] perquè ha baixat molt la clientela... La família Stendhal s'ha absentat. Ja no són aquí... Som a les llistes de viatge...».

Etcètera.

He llegit cadascuna de les cartes diverses vegades. Cartes que semblen insulses, banals, en què pràcticament no es fa altra cosa que confirmar que estan bé de salut i que tal membre o tal altre de la família està absent o ha marxat a l'estranger. A través dels seus silencis, a través de les seves paraules, el poder implacable del nazisme ha anat prenent forma. Cap referència a la política, cap referència a Hitler, cap referència a les noves ordenances: la censura, és clar. Pas a pas, però situant-les en el context històric, n'he pogut entendre el veritable significat.

És la grandesa d'aquestes missives.

És la grandesa de les lletres.

És la grandesa del silenci.

Perquè si volem traduir els missatges, i sabent ara tot el que s'anava promulgant, hi llegirem això: «Se m'emporten al gueto, només m'hi puc endur 50 quilos, estem vius, ja no em deixen treballar [o bé] han *arianitzat* la meua empresa, se'ls han endut al camp d'extermini, nosaltres som els propers».

Hi ha relats que han de ser narrats. Aquesta és una història real: la dels successos que van viure dos joves alemanys de religió jueva que, fugint de la situació política del seu país, van ser enviats pels seus pares a Espanya buscant refugi. Ells pensaven que seria una cosa temporal. Però no ho va ser. Van deixar la família sense saber que a molts parents no els veurien mai més. Pel camí en van perdre molts altres.

Ell es deia Kurt, era fill de Max i Rosa Sontheimer, una família de diplomàtics, i tenia una gran passió que compartia amb el seu pare i els seus oncles Henry i Felix: la filatèlia. Els diumenges a la tarda, Kurt s'asseia amb el seu pare davant els àlbums i, amb la lupa i les pinces, anava obser-

vant aquelles estampes. Era una manera de viatjar per altres països, de conèixer-ne les banderes, de lluitar en batalles, de convertir-se en atleta, d'ensumar les flors, de veure la bellesa dels animals, d'escoltar la música dels grans compositors. Kurt caminava per la història. La filatèlia es va convertir en un sentiment d'unió entre pare i fill, i va ser un motiu de correspondència amb els oncles Henry i Felix. Així va transcórrer la seva adolescència. A Espanya, va treballar de comercial en la filial d'una empresa de porcellanes que el seu pare tenia en aquest país, Lehmann & Co. Va arribar a Barcelona el 1929 amb la seva estimada germana Dorel, una noia especial, sens dubte.

Ella, Rosl, filla de comerciants, venia a Barcelona a estudiar espanyol i va deixar a Friburg els seus pares Lina i Eduard, i el seu germà Julius. S'havia quedat sense feina perquè era jueva i, d'acord amb els seus pares, va prendre la dura decisió de separar-se'n. Van pensar que la separació seria temporal, però no ho va ser.

Kurt i Rosl eren els meus pares. Es van conèixer a Barcelona i es van enamorar. A Espanya, aleshores, es vivien aires de llibertat sota el signe de la República Aquí podien viure el seu amor. S'omien un país lliure, laic, sense prejudicis, on el seu projecte de parella pogués ser realitat. Aquell somni, però, va durar poc. Es van casar el 31 de desembre del 1936, i quan es va acabar la guerra, el 1939, es van trobar un cop més sota el règim d'una dictadura semblant a aquella de la qual havien fugit. Els vents que bufaven a l'Europa central eren pitjors que els presagis imaginats el 1934. La por els va fer canviar d'identitat per evitar la persecució. Kurt es va convertir en Conrado. Rosl, en Rosita. Des d'aquell moment, i fins al 1945, van viure situacions amargues i duríssimes.

Kurt i Rosl van ser testimonis impotents de com s'anava engrunant la seva família. Malgrat tot, es van saber sobreposar, van formar una família i els seus fills van poder créixer en un ambient feliç, integrats en la societat espanyola. I aquells horrors viscuts se'ls van guardar per a ells. Se'ls van callar i els van ocultar fins a la mort, fins al moment en què em van ser revelats, a mi, dins set caixes que el meu pare havia ordenat.

El que no van poder vèncer va ser la por.

Ara, setanta anys després que Hitler arribés al poder, puc entendre el silenci dels meus pares sobre la seva vida anterior i la de la seva família.

Aquell silenci, obligat, no el van mantenir només en temps de guerra. El van mantenir tota la vida.

Un silenci que cercava protecció.

Silenci al voltant de tot el que significava el judaisme i les seves tradicions.

Silenci per no parlar del període de la guerra ni del que havia succeït a les seves famílies.

Un silenci nascut de la por, una por real, proporcional a la dimensió de l'amenaça que planava sobre les seves vides.

Por que perillés la seva existència i la dels seus descendents.

Por del rebuig, de la intolerància.

La por es va enquistar en els seus cossos com un tumor, i els tumors s'han d'extirpar perquè, si no, el rebuig i la intolerància es tornen permanents.

Extirpar la por vol dir trencar el silenci, i trencar el silenci és sinònim de llibertat.

Així doncs, confio que aquest relat servirà per retre homenatge a les persones que, com ells, van haver de suportar la intolerància, el rebuig, el menyspreu, l'insult, la hu-

miliació social i la negació de la dignitat humana i que, malgrat tot, van ser capaces de reprendre les seves vides.

I que contribuirà a fer que els seus descendents s'enorgulleixin de conèixer els seus orígens. Tots i cadascun de nosaltres som resultat de la nostra història.